

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Ельвіра ЛУЗІК
« ___ » _____ 2023 р

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

**Тема: «Соціально-психологічні чинники розвитку креативності у
підлітків»**

Виконавець: студентка групи ПП-427 Суприкiна Олександрa Дмитрiвна

Керiвник: доцент ПАВЛЕНОК Катерина Сергiївна

Нормоконтролер: _____ Тамара МИХЕСВА

КИЇВ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Ельвіра ЛУЗІК
«__» _____ 2023р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Суприкіної Олександри Дмитрівни

1. Тема кваліфікаційної роботи «Вплив соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків» затверджена наказом ректора від «12» квітня 2023 р. №492/ст.

2. Термін виконання роботи: з 07.02.2023 до 25.05.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до першого та другого розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 56 сторінок, з них обсяг основного тексту 42 сторінки, список використаних джерел нараховує 47 позицій.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретичні аспекти впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків. Висновки до першого розділу; Розділ 2. Емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків; Висновки до другого розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): таблиці, рисунки.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	07.02.2023	
2	Формулювання мети, завдання досліджень. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	22.02.2023	
3	Написання основної частини. Перше читання керівника	29.03.2023	
4	Написання вступу, висновків. Уточнення плану кваліфікаційної роботи	28.04.2023	
5	Оформлення роботи. Подання керівникові	12.05.2023	
6	Попередній захист кваліфікаційної роботи	29.05-01.06.2023	
7	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	02.06.2023	
8	Подання остаточного варіанта на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	05.06.2023	
9	Рецензування кваліфікаційної роботи	12.06.2023	
10	Захист кваліфікаційної роботи	19-22.06.2023	

7. Дата видачі завдання: «07» лютого 2023 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Катерина ПАВЛЕНОК

Завдання прийняв до виконання _____ Олександра СУПРИКІНА

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Вплив соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків»: 42 сторінки, 47 використаних джерел та літератури, 4 додатки.

Об'єкт дослідження – креативність підлітків в контексті соціально-психологічних чинників.

Предмет – основні аспекти впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності в підлітковому віці.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків з метою розробки ефективних методів та технік, які сприяють підвищенню рівня креативності в даній віковій групі.

У кваліфікаційній роботі розкрито основні підходи до вивчення креативності та її роль в підлітковому віці, зокрема: класифікація та аналіз соціально-психологічних чинників, що впливають на розвиток креативності у підлітків. Визначено шляхи розвитку креативності у підлітків, а саме розроблено практичні рекомендації щодо організації та проведення психолого-педагогічної роботи з розвитком креативності у підлітків з урахуванням виявлених соціально-психологічних чинників.

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування отриманих в ході дослідження даних у психологічній та педагогічній практиці психологів та педагогів. Крім того, результати дослідження можуть бути корисними для батьків у формуванні середовища, що сприяє розвитку креативності підлітків. Розроблена на основі дослідження програма розвитку креативності може бути використана як основа для створення навчальних курсів, семінарів та тренінгів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: КРЕАТИВНІСТЬ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, ШЛЯХИ РОЗВИТКУ, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА.

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	6
<u>РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ У ПІДЛІТКІВ</u>	9
<u>1.1. Сутність поняття креативності та її роль у підлітковому віці у науковій психолого-педагогічній літературі</u>	9
<u>1.2. Класифікація та аналіз соціально-психологічних чинників, що впливають на розвиток креативності у підлітків</u>	15
<u>1.3. Теоретичне обґрунтування пошуку шляхів розвитку креативності у підлітків</u>	20
<u>Висновки до першого розділу</u>	24
<u>РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ У ПІДЛІТКІВ</u>	26
<u>2.1. Організація та інструментарій дослідження</u>	26
<u>2.2. Аналіз результатів дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків</u>	32
<u>2.3. Практичні рекомендації щодо організації та проведення психолого-педагогічної роботи з розвитку креативності у підлітків з урахуванням визначених соціально-психологічних чинників</u>	37
<u>Висновки до другого розділу</u>	44
<u>ВИСНОВКИ</u>	45
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u>	49
<u>ДОДАТКИ</u>	55

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціально-психологічні чинники, які впливають на розвиток креативності, стають все більш актуальними у сучасному світі. Це пояснюється тим, що креативність, як ніколи раніше, визнається важливим компонентом особистісного розвитку, який сприяє успішності в професійній сфері та в повсякденному житті. В умовах швидко змінюваного світу та розвитку інформаційних технологій велику роль у житті людини починає відігравати здатність генерувати нові, незвичні ідеї, швидко адаптуватися до змін, бачити нові можливості в різних ситуаціях, що безпосередньо пов'язано з рівнем розвитку креативності. Життя в умовах військового стану потребує вільного вивільнення емоцій, і креативність може стати шляхом такого вивільнення.

Важливість вивчення соціально-психологічних чинників, що впливають на розвиток креативності, полягає в можливості оптимізувати процес формування креативних здібностей, враховуючи індивідуальні особливості особистості, соціального оточення та психологічного стану. Це може сприяти не тільки підвищенню ефективності навчального процесу, але й покращенню якості життя підлітків, їх самореалізації та соціальної адаптації.

Окрім того, важливість теми посилюється в контексті сучасних соціальних викликів, таких як швидкий розвиток технологій, зміни в робочому середовищі та економіці, що вимагає від людей більшої креативності та інноваційного мислення. Креативність стає ключовою компетенцією, необхідною для успішної адаптації до цих змін. Вивчення соціально-психологічних чинників, які впливають на розвиток креативності у підлітків, дає можливість краще зрозуміти, як підтримувати та стимулювати цей процес, а також може стати основою для розробки стратегій та програм, спрямованих на підвищення креативності у молоді.

Проблему розвитку креативності та роль соціально-психологічних чинників у цьому процесі висвітлювали у своїх працях іноземні вчені

психологи: Т. Амбайл, Ф. Баррон, Х. Гарднер, Дж. Гілфорд, В. Гордон, Х. Грубер, А. Кестлер, С. Медник, Р. Стернберг, П. Торренс та інші; вітчизняні науковці: О. Антонова, С. Костренко, Т. Позняк, О. Смалько, Л. Ткаченко, В. Черноус та інші.

Попри численні дослідження, частина проблеми впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків, яка обрана темою даної роботи є на сьогодні ще недостатньо вивченою та висвітленою. Цим обумовлений вибір теми даного дослідження.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків.

Для досягнення мети визначені наступні **завдання дослідження:**

1. Розкрити сутність поняття креативності та її роль у підлітковому віці у науковій психологічній літературі.
2. Проаналізувати соціально-психологічні чинники, що впливають на розвиток креативності у підлітків.
3. Провести емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків.
4. Надати практичні рекомендації щодо проведення психолого-педагогічної роботи з розвитку креативності у підлітків з урахуванням визначених соціально-психологічних чинників.

Об'єкт дослідження: креативність підлітків в контексті соціально-психологічних чинників.

Предмет дослідження: соціальні чинники розвитку креативності в підлітковому віці.

Методи дослідження: *теоретичні* – методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення та синтезу наукової літератури для визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження; *емпіричні* – тестування за допомогою стандартизованих опитувальників: Тест творчого мислення Е. Торренса; Методика вивчення комунікативних та організаторських

схильностей (КОС-1); Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (МАФ, Махребіан); порівняння, класифікація, систематизація отриманих результатів дослідження; анкетування; *статистичні*: методи математико-статистичної обробки даних за допомогою лінійної кореляції Пірсона, кількісний та якісний аналіз результатів діагностики.

Гіпотеза: комунікативні та організаторські здібності, рівень мотивації та соціальні чинники впливають на розвиток креативності.

Інформаційна база дослідження. Вивчення обраної проблематики спонукало до аналізу широкого кола праць. Основою для дослідження стали матеріали дисертаційних досліджень: А. Іванченко [10], О. Грек [5], Т. Павленка [29]; наукових праць: Е. Торренса [46; 47], Р. Стернберга [42], К. Шмідта [45], С. Медніка [41], С Дж. Сукмана [44], В. Моляко [17]; посібників з вікової психології та психології особистості: М. Варій [3], Є. Карпенка [12], О. Столяренка [35], О. Скрипченко, О. Долинська, З. Огороднійчук [34], Р. Павелківа [26], Т. Дуткевича [7]; наукових статей і публікацій: О. Антонової [1], М. Наконечної [19], С. Дімітрової-Бурлаєнко [6], В. Павленка [28; 27], Т. Лавренчука [14], О. Передрій [31], О. Устименка [37] та інші.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування отриманих в ході дослідження даних у психологічній та педагогічній практиці психологів та педагогів. Крім того, результати дослідження можуть бути корисними для батьків у формуванні середовища, що сприяє розвитку креативності підлітків. Розроблена на основі дослідження програма розвитку креативності може бути використана як основа для створення навчальних курсів, семінарів та тренінгів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел з 47 найменувань та додатків. Основна частина роботи викладена на 42 сторінках. Загальна кількість сторінок в роботі 49.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

1.1. Сутність поняття креативності та її роль у підлітковому віці у науковій психолого-педагогічній літературі

Креативність визнається одним з найважливіших чинників, що впливають на успіх людини в сучасному світі. Це якість, яка допомагає нам знаходити нові та оригінальні рішення, адаптуватися до постійно змінюваних обставин та створювати новітні ідеї. Однак, щоб повністю розуміти значення креативності, особливо у контексті підліткового віку, необхідно зглибитися у сутність цього поняття та його роль у житті підлітків.

Звертаючись до етимології слова «креативність» зазначимо, що «креатив» є калькою з англійського «creative» – творчий, той, що створюється» [6, с. 7]. Тлумачний словник трактує креативність як творчу, спрямовану на створення, новаторську діяльність. Креативний – «здатний до вироблення нових, оригінальних ідей та їх втілення, спрямований на творчість» [3, с. 514]. У педагогічному словнику креативність розглядається наступним чином: «Креативність визначається не стільки критичним ставленням до нового з точки зору наявного досвіду, скільки сприйнятливістю до нових ідей [30, с. 269]. В енциклопедії освіти зазначено, що «креативність – це творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях, спілкуванні з іншими людьми» [8, с. 432].

Існують різні підходи до тлумачення поняття «креативність». Зокрема, це визначає її положення в структурі особистості, рівень визнання прояву творчості, джерела й умови розвитку. Проте, попри різноманітність підходів, можна виділити певні загальні погляди вчених щодо аналізованого явища.

У наш час поряд з терміном «творчість» більш звичним, є термін «креативність». Уперше термін «креативність» використав Д. Симпсон, який ще у 1922 році позначив цим словом здатність особистості відмовлятися від стереотипів у мисленні. Предметом досліджень у психології, а потім і педагогіці, креативність стала у 60-роках ХХ століття.

Один з перших дослідників креативності особистості та представником факторного підходу американський психолог Дж. Гілфорд. Він виділив спочатку чотири, а згодом шість показників креативності: здатність до виявлення та постановки проблем; здатність до генерування великої кількості ідей; гнучкість – продукування різноманітних ідей; оригінальність – спроможність продукувати незвичні відповіді; здатність удосконалити об'єкт; здатність розв'язувати проблеми, здатність до аналізу [27, с 123].

У результаті експериментальної роботи Г. Гарднером було встановлено, що креативні здібності зазвичай не передбачають високого рівня «загального інтелекту», а значно тісніше корелюють зі специфічними видами інтелекту – лінгвістичним, логіко-математичним, просторовим, тілесно-кінестетичним тощо [6, с 8]. За К. Роджерсом креативність – схильність до створення нових і ефективних ідей і речей [35, с. 53].

Позицію Дж. Гілфорда поділяв Е. Торренс [46; 47] – автор теорії креативності, ототожнюючи креативне мислення з дивергентністю. Вчений дає досить образне визначення поняттю креативності: «Креативність – це значить копати глибше, дивитися краще, виправляти помилки, розмовляти з кішкою, пірнати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє» [47, с. 28]. У своїх дослідженнях він виділив параметри креативного мислення: швидкість, що характеризується здатністю генерувати велику кількість ідей за короткий проміжок часу, оригінальність, розробленість, гнучкість, опір замиканню та абстрактність назви. На основі цих параметрів Е. Торренс розробив тести креативності, які досі використовуються психологами.

Роль особистісних рис у креативному мисленні людини досліджували відомі науковці А. Маслоу, К. Роджерс, М. Айзенк та Дж. Гудвін, які висували теорію про те, що креативне мислення виступає як процес встановлення зв'язків між непов'язаними ідеями чи подіями засобом самоактуалізації (реалізації потенціалу) людини [27]. Однією з останніх за часом виникнення концепцій креативності є «теорія інвестування», запропонована Р. Стернбергом [42; 43], який висловив думку, що креативність включає здатність особистості йти на розумний ризик, мотивацію, терпимість. Асоціативна теорія креативного мислення С. Медника [41] ґрунтується на встановленні зв'язків – ідея асоціацій як основи креативного мислення.

К. Шмідт впевнений, що «креативність, як важлива людська якість, – це винахідливість, продукування ідей або здатність придумати багато розв'язання проблемних питань; генерування нових, цінних ідей та концепцій». Дослідник виділяє деякі риси, які формують *образ креативної особистості*, зокрема [45]: особливий спосіб розпізнати світ (захоплення, похвала тощо); відкритість та стійкість до двозначності; незалежність та сміливість, відсутність страху перед невідомим; спонтанність та виразність, вміння зосередитися; соціалізація та готовність до якісних комунікацій; можливість інтегрувати протилежні поняття.

Креативне «Я» в теорії особистості А. Адлера створює суб'єктивну, динамічну, єдину, таку, що володіє унікальним життєвим стилем особистість, надає сенс життю, творить мету і продумує засоби її досягнення [35, с. 24]. Дж. Сучмен [44] відносив креативність до здібностей людини та визначав як духовну здібність особистості створювати новий соціально важливий продукт завдяки мотивації успіху, збагаченню ментального досвіду та стану психофізіологічної когерентності.

За В. Павленко «креативність – це характеристика особистості, яка на даному етапі розвитку педагогіки визначається не лише здатністю до творчості, але і комплексом інших властивостей особистості. Креативність як властивість особистості розуміється широко, з позиції особистісного підходу,

який дозволяє трактувати цю властивість як явище, що розвивається» [27, с. 127].

Балахтар [2, с. 102] визначає креативність особистості як особистісну властивість, внутрішній ресурс, що уможливорює творчу й інноваторську діяльність, спрямовану на продукування та генерування оригінальних (нетривіальних) ідей та підходів до професійної діяльності, ефективно вирішення поставлених завдань нетрадиційним чином, конструктивне нестандартне і критичне мислення, прагнення до вдосконалення як власного досвіду, професійних здатностей на шляху до самореалізації, так і формування креативної особистості здобувачів на заняттях, із залученням інноваційних технологій.

Українські науковці психологи та педагоги, проводячи дослідження у сфері психології особистості, педагогічній діяльності визначають різні підходи та надають наступні трактування змісту поняття креативності (таблиця 1.1):

Таблиця 1.1

Підходи до визначення змісту поняття креативності

Науковці	Визначення
М. Варій	– креативність пов’язана з такими особистісними рисами, як інтелектуальна гнучкість – інваріантна особистісна характеристика, структура якої є сполученням груп якостей: легкості, спритності, ініціативності, оригінальності рішень, автономності, незалежності у судженнях, критичність, толерантність до плюралізму поглядів [2, с. 588];
Є. Карпенко	– креативність як здатність до творчого мислення і приймання нових творчих рішень упродовж ресоціалізаційного процесу (просоціально-адаптаційна лабільність щодо нових нормативних умов недеприваційної спільноти) [12, с. 50];
О. Антонова	– креативність як здатність породжувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Креативність розглядається як найважливіший і відносно незалежний чинник обдарованості [1, с. 28];

А. Іванченко	– природа креативності являє собою інтегральний особистісний феномен, що має багаторівневу системоутворювальну структуру, що складається з ієрархії взаємозалежних і взаємовпливаючих компонент, а саме: духовної, потребово-мотиваційної, емоційно-атрактивної та організаційно-структуральної [10, с. 3];
В. Моляко	– «однією з основних якостей креативної особистості є прагнення до оригінальності, до нового, заперечення звичного, а також високий рівень знань, умінь аналізувати явища, порівнювати їх, стійкий інтерес до певної роботи, порівняно швидке та легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі, систематичність і самостійність у роботі» [17, с. 25-26].

О. Грек представляє класифікацію креативності у психології [5, с. 26-27]:

- *інтелектуальна креативність* – особливості прояву пов'язані з особливостями мислення. До інтелектуальної креативності відноситься *вербальна та візуальна креативність*.

- *соціальна креативність* – колективна форма взаємодії та здатність особистості знаходити й ефективно використовувати нестандартні оригінальні творчі рішення, наявність певної здатності до генерації нестандартних ідей;

- *особистісну креативність* – соціальна мобільність, легкість зміни ролей, поєднання уяви і правдивості, які властиві дитині, з пізнавальними навичками. До даного виду відноситься *комунікативна креативність* як складна властивість особистості, характеризуючи її творчий потенціал і проявляється в процесі спілкування й забезпечує успішність рішення міжособистісних та соціальних задач.

Підлітковий вік – це особливий період в житті людини, пов'язаний зі значними фізичними, психологічними та соціальними змінами. Він відзначається активним розвитком мислення, уяви, емоцій та соціальних навичок. В цей період особливо важливою стає креативність, яка допомагає підліткам адаптуватися до нових ролей, знаходити своє місце в соціумі та формувати власну ідентичність.

Згідно з концепцією Ж. Піаже підлітковому віку характерний розвиток мислення на рівні формальних операцій, цей рівень вимагає від дитини вміння формулювати, перевіряти і оцінювати гіпотези, що пов'язані з оточуючим світом, який постійно висуває перед дитиною нові проблеми й вимагає від неї мисленнєвого пристосування [21, с. 94]. Починаючи з операціонального рівня розвитку мислення, поступово розвивається класифікація і серіація. а також включення нових елементів, з'являється здатність активно оперувати твердженнями в наочній формі [5, с. 52].

В психологічній літературі виділяють три властивості мислення підлітків (А. Л. Гріне, Ж. Піаже, Г. Крайг): здатність враховувати усі комбінації змінних при пошуку розв'язання проблеми; здатність передбачати, який вплив одна змінна робить на іншу; здатність поєднувати і розрізняти змінні гіпотетико-дедуктивним чином. Протягом підліткового віку поступово відбувається розвиток аналітико-синтетичної діяльності, що пов'язано з виникненням інтересу до фактів, знаходження їх причинного пояснення, вміння виділяти головне, істотне, вміння обґрунтовувати та доводити правильність своїх думок, робити узагальнення [5, с. 52-53]. Підлітки відрізняються пізнавальною активністю, появою нових мотивів навчання, що дає змогу самостійною творчо працювати, інтенсивно розвивати креативне мислення, яке впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект загалом. У цей віковий період також відбуваються зміни й в розвитку самосвідомості, активності становлення особистості [28, с. 89].

За Р. Павелковим підлітки формують модель власної особистості, через яку визначають своє ставлення до себе та інших. У юнацькому віці змінюється ситуація формування «Я». Зосередження уваги на деяких важливих інших одночасно формує психологічну ситуацію невизначеною, непослідовною і часто внутрішньо конфліктною. Неусвідомлене бажання видалити ідентифікацію дитини або нав'язаних дорослими ідентифікацій активізує почуття власної неповторності [26, с. 301-302]. В. Павленко стосовно підліткового віку зазначає, що «креативність є загальною властивістю

особистості, яка проявляється під час творчого процесу як здатність породжувати різноманітний, соціально важливий, оригінальний продукт і продуктивні шляхи його застосування; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; властивість, яка реалізується лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом свого життя. Підлітковий вік у певному розумінні є унікальним через те, що розвиток складових креативності дитини: креативного мислення, креативної уяви та креативної грамотності – перебуває на стадії активного формування» [28, с. 89].

Таким чином, креативність є важливим ресурсом для підлітків, який може сприяти їх інтелектуальному, емоційному та соціальному розвитку. Креативність у підлітковому віці сприяє саморозвитку і самооцінці. Креативні підлітки часто мають високу самооцінку, оскільки вони здатні створювати унікальні та оригінальні продукти або ідеї, що визнаються та оцінюються іншими.

1.2. Класифікація та аналіз соціально-психологічних чинників, що впливають на розвиток креативності у підлітків

Соціально-психологічні чинники, що впливають на розвиток креативності у підлітків, є надзвичайно важливими для психології та педагогіки. Вони відіграють ключову роль у формуванні особистості та можливостей молодого людини, її здатності до креативного мислення, розв'язання проблем, оригінальності та інноваційності. Ці чинники можуть бути розглянуті з різних точок зору та поділені на декілька категорій, залежно від їх походження, сфери впливу та способу дії на креативні процеси. У цьому розділі ми намагаємося класифікувати та проаналізувати основні соціально-психологічні чинники, що впливають на розвиток креативності у підлітків, з метою кращого розуміння цього процесу та можливостей його оптимізації.

Т. Лавренчук зазначає, що розвиток креативності у підлітковому віці залежить від взаємодії певних чинників: це зовнішні та внутрішні чинники [14]:

1. *До зовнішніх чинників* належить мікросередовище підлітка: характер і система сімейного виховання, вплив школи і спілкування з однолітками.

2. *Внутрішні чинники* – це статеві відмінності, стилі (стратегії) організації розумової діяльності, вікові.

Соціально-психологічні чинники, що впливають на розвиток креативності у підлітків, можуть бути різноманітні. Однак дослідниками у сфері психології та педагогіки найчастіше виділяються наступні:

- *Сімейне оточення*: Стиль виховання, ставлення батьків, наявність підтримки та заохочення креативності в сім'ї можуть значно впливати на розвиток креативних здібностей у підлітків. Сімейне оточення є одним з найбільш важливих соціально-психологічних чинників, що впливають на розвиток креативності у підлітків. Батьки, які підтримують та заохочують творчість своїх дітей, стимулюють їхні креативні здібності та допомагають розвивати їхній творчий потенціал. Такі діти відчують більшу свободу вираження своїх ідей та відчуттів, що сприяє розвитку їхньої креативності [26, с. 295-298].

- *Соціальне оточення*: Друзі, наставники, вчителі – всі вони можуть впливати на ставлення підлітка до креативності, на його мотивацію та відчуття себе в цьому процесі. Соціальне оточення: підлітки зазвичай знаходяться під сильним впливом свого соціального середовища, включаючи сім'ю, друзів, школу та інші групи. Але водночас їм потрібна максимальна автономність у сферах дозвілля, розваг, вільного спілкування, внутрішнього життя та споживацькій орієнтації. Тому психологи говорять не про зниження впливу батьків, а про якісні зміни в спілкуванні молоді. У школі майже така ж ситуація. Оскільки підлітки продовжують формально покладатися на дорослих вчителів, зростає потреба в ідентифікації. Змінюється також орієнтація на місце спілкування, і поряд з орієнтацією на спілкування вдома та в школі

простежується подальший розвиток соціального простору [26, с. 291-295]. Ці соціальні фактори можуть впливати на розвиток їх креативності, якщо навколишнє середовище підтримує та стимулює творчість, або навпаки, гальмує її. Негативне ж соціальне оточення може перешкоджати розвитку креативності у підлітків [28].

- *Освітні установи та процес навчання.* Школи та інші навчальні заклади також відіграють важливу роль. Методики навчання, педагогічні підходи, наявність програм, спрямованих на розвиток креативності, - все це може впливати на розвиток креативності у підлітків та навчання. У підлітковому віці виникає потреба у формуванні взаєморозуміння та взаємодії, що стає особливістю цього періоду. Насамперед, від привабливості та сумісності інтересів залежить формування дружніх відносин, а також розвиток емпатії та співпереживання. У процесі самопізнання та взаємодії з однолітками, підлітки часто знаходять своє покликання, витрачаючи свою енергію на різні напрямки, такі як навчання, творчість, спорт чи особисті стосунки. Однак, деякі з них можуть знайти втіху у негативних заняттях, таких як вживання алкоголю та наркотиків, що відбивається на їхньому інтересі до навчання [28]. Бажання пізнавати все нове й незвичайне спонукають підлітків до різноманітних залежностей. Підлітковий вік характеризується концентрацією інтересу, яка може бути дуже сильною, під впливом емоційних смаків, а не індивідуальних рішень [32; 33].

- *Відносини з однолітками.* Особливі умови розвитку креативного потенціалу старшокласників залежать від двох систем взаємодій: з дорослими та з однолітками. Ці дві системи, які виконують одну і ту ж роль, часто суперечать одна одній щодо змісту та норм, які регулюють їх взаємодію [36]. Відносини з однолітками зазвичай засновані на партнерстві та керуються нормами рівноправності. Спілкування з друзями може принести підлітку більше задоволення й задоволення його інтересів та потреб, ніж школа чи родина. Згідно з В. Павленком, творча діяльність учня може захистити його від

негативного впливу середовища. У підлітковому віці розділення на групи однолітків стає більш стійким, ніж раніше [28; 29].

- *Культурне оточення:* Це можуть бути книги, музика, кіно, мистецтво, традиції та цінності, які панують в суспільстві, в якому живе та розвивається підліток. Тобто культурне оточення містить все, що оточує підлітка у його повсякденному житті, від мистецтва та культурних подій до родинних традицій та цінностей, які йому передаються. Ці фактори можуть впливати на розвиток креативності, оскільки сприяють розширенню кругозору та розвитку уяви та фантазії. Крім того, культурні впливи можуть стимулювати інтерес до різних видів мистецтва та творчості, що, своєю чергою, сприяє розвитку креативності та відкриває нові можливості для саморозвитку. Отже, культурне оточення може відігравати важливу роль у формуванні креативної особистості підлітка [37; 39].

- *Психологічні фактори та індивідуальні психологічні характеристики,* такі як особистісні особливості: інтелект, емоційний інтелект, самооцінка, мотивація, стійкість до стресу та інше. Н. Євдокимова та М. Тимців також стверджують, що в самотійності, здатності критично мислити та оцінювати свою поведінку відносно певних стандартів знаходиться вираження автономності юнаків. Вони вже володіють почуттям необхідності реалізувати власний потенціал та відкриті до досвіду вдосконалення знань, навичок та поведінки. Необхідність у відкритих та дружніх стосунках з іншими, задоволення від цих стосунків та турбота про добробут інших є шляхом до здобуття високого рівня позитивного світогляду та автономності юнака [9]. Це також свідчить про високий рівень емпатії як складової комунікативності, причому у дівчат здатність до співчуття та співпереживання вища, ніж у хлопців та виявляється більш виразно, вони пов'язують невербальні чи жестові символи зі своїми почуттями та вміють їх чіткіше висловлювати [16; 38].

Індивідуальні особливості та психологічний стан підлітка можуть впливати на його креативність. Наприклад, наявність здатності до

асоціативного мислення, здатність до ризику, бажання досягнути успіху, мотивація до творчості та самостійності можуть стимулювати розвиток креативності у підлітків. Негативний психологічний стан, такий як депресія чи тривога, може впливати на недостатній рівень розвитку креативності [5].

- *Комунікативність.* Для молодого людини підліткового та юнацького віку найпоширенішою характеристикою у спілкуванні є сором'язливість у зв'язку з тим, що юнацькому віку властивий знижений рівень екстраверсії, а тому вважав необхідним та обов'язковим розвиток комунікативних здібностей в цьому віці як засіб зниження тривожності, уникнення комунікативних труднощів та для можливості контролювати та направляти соціальну поведінку юнаків [37]. Одночасно підлітки схильні підкреслювати свою індивідуальність і відмінності від інших, проявляючи креативні якості в цьому. Зростає потреба в спілкуванні, збільшується час спілкування, розширюються межі спілкування. Крім сімейного кола, шкільного колективу та друзів-однолітків до спілкування залучаються географічні, соціальні та віртуальні простори [26, с. 295-298].

- *Медіа та технології:* використання різних технологій та медіа, таких як комп'ютери, смартфони, мережі Інтернет та соціальні мережі можуть впливати на розвиток креативності у підлітків. Ці технології можуть стимулювати творчість та сприяти розвитку нових ідей та думок. Використання медіа може допомогти підліткам відкривати для себе нові форми виразності та розширювати свої знання у різних сферах. Однак, необхідно також враховувати можливі ризики, пов'язані з негативним впливом медіа на підлітків, такі як залежність від технологій, негативний вплив на здоров'я та психіку, ризик віртуального булінгу та інші. Тому важливо забезпечити належний контроль та підтримку з боку батьків та педагогів у використанні медіа та технологій для розвитку креативності у підлітків [20].

Важливо розуміти, що ці чинники часто взаємодіють та впливають один на одного, тому для повноцінного розуміння процесу розвитку креативності у підлітків важливо розглядати їх в комплексі.

Крім того, варто взяти до уваги і чинники, що гальмують розвиток креативності. Наприклад, насильство в сім'ї чи близькому оточенні.

1.3. Теоретичне обґрунтування пошуку шляхів розвитку креативності у підлітків

Креативність є важливою складовою людської природи, яка дозволяє нам розв'язувати проблеми, генерувати нові ідеї та виходити за рамки традиційного мислення. Поняття «креативність» містить здатність до інновацій, гнучкості мислення, оригінальності, винахідливості та продуктивності. Теоретичне обґрунтування пошуку шляхів розвитку креативності у підлітків ґрунтується на психологічних та педагогічних теоріях, що підкреслюють важливість креативності як ключового ресурсу для успішного розвитку особистості.

Підлітки, які активно розвивають свою креативність, зазвичай більше адаптовані до змін, відкриті до нових ідей та готові до розв'язання складних задач. Вони також можуть легше справлятися зі стресом і викликами, оскільки креативність надає їм інструменти для гнучкого та оригінального підходу до проблем. Креативність також підсилює соціальну інтеракцію та комунікацію, оскільки вона стимулює обмін ідеями, співпрацю та колективне розв'язання проблем. Ці навички важливі не тільки для академічного успіху, але й для успішної взаємодії в соціальному оточенні [14].

У межах освітніх закладів підлітки отримують основи знань та навичок у різних областях, що може впливати на розвиток їх креативності. Наприклад, робота зі словом, математика, науки про природу, мистецтво та інші предмети можуть стимулювати розвиток творчого мислення та підвищувати рівень креативності. Також в школі можуть бути різноманітні позакласні заходи та конкурси, що сприяють розвитку креативних здібностей та знань. Освітні установи можуть також впливати на формування ставлення до творчості та

самовираження, що є важливим фактором для розвитку креативності у підлітків.

Розвиток креативного мислення підлітків відбувається в рамках тісної взаємодії між теоретичними знаннями та практичним застосуванням. Підтверджується, що [34]:

- Креативність розгортається в контексті циклічного переходу від теорії до практики і назад, що є ключовим для ефективного навчання.
- Активізація креативного потенціалу підлітків відбувається через осмислення та інтерпретацію отриманої інформації, розв'язання пізнавальних завдань та відкриття нових знань.
- Підлітки не тільки розвивають специфічні навички та вміння, але також усвідомлюють і використовують їх в нових контекстах, що стимулює розвиток їх творчих здібностей.

Враховуючи це, оптимізація процесу розвитку креативності підлітків та його ефективна організація стає особливо важливою для розвитку особистісних та інтелектуальних здібностей підлітків. Пізнавальна діяльність, яка стимулює креативне мислення, має складну і взаємопов'язану структуру. Така структура передбачає інтеграцію мотиваційного, змістового та операційного компонентів [13]:

- *Мотиваційний компонент*, що відображає інтерес та бажання підлітка здійснювати дослідницький пошук, розв'язувати проблеми та бути наполегливим у досягненні своїх цілей.
- *Змістовий компонент*, пов'язаний з формулюванням гіпотез та уявлень про можливі інструменти та способи розв'язання проблеми.
- *Операційний компонент*, що відбиває досвід підлітків у використанні дослідницьких навичок для розв'язання завдань під час експерименту, включаючи перевірку гіпотез, аналіз результатів та формулювання висновків.

Мотиваційний компонент відіграє важливу роль у креативному процесі, оскільки він мотивує підлітка до дослідницького пошуку, розв'язання проблем

та наполегливості у досягненні цілей. Змістовий компонент допомагає підлітку формулювати гіпотези та уявлення про можливі інструменти та способи розв'язання проблеми. Операційний компонент відображає практичний досвід підлітка у використанні дослідницьких навичок для розв'язання завдань під час експерименту, перевірки гіпотез, аналізу результатів та формулювання висновків [16].

В. Павленко відзначає кілька джерел формування інтересів у підлітків, серед яких можна виділити такі [28]:

- школа: учні можуть сформувати захоплення навчальною дисципліною або навіть професією через ставлення до вчителя;
- сім'я: дитина може мати бажання стати фахівцем в тій же галузі, що й батьки;
- гуртки за інтересами: такі, як музичні або спортивні, можуть сприяти формуванню інтересів у підлітків, хоча деякі підлітки можуть змінювати гуртки, не маючи стійкого інтересу з різних причин;
- феномен підліткового віку, що називається в педагогіці «Сенсорна спрага», також може сприяти розвитку креативності у школярів, оскільки вони мають потребу в отриманні нових відчуттів та бажання побачити, почути, спробувати, відчути щось нове.

Щоб сприяти успішному розвитку креативності учнів, важливо надавати їм можливість спробувати себе в креативних завданнях, починаючи з найпростіших. Такі завдання можуть бути побудовані на основі навчального матеріалу, в тому числі різних навчальних предметів, а також можуть бути спеціально розроблені для цієї мети. Ці завдання допомагають підліткам засвоїти досвід творчої діяльності, набути здатностей змінювати раніше сформовані стереотипи мислення, а іноді навіть повністю їх переборювати і відкидати. Також завдяки цим завданням підлітки вчаться контролювати та перетворювати засвоєну та нову інформацію [14; 24].

Щоб сприяти розвитку креативності у підлітків, важливо створити середовище, що стимулює креативне мислення та вираження. Це може

включати навчальні стратегії, які заохочують самостійність, відкритість до нових ідей, ризик та співпрацю. Також важливо надати підліткам можливості для креативного вираження через різні форми, такі як мистецтво, музику, письмо, драму та технології. Новий підхід в організації навчального процесу з використанням сучасних інформаційних технологій дає можливість залучати дітей до творчої діяльності, що є необхідною умовою формування різних якостей візуального мислення. Мобілізуючи великі затрати розумової діяльності, графічне конструювання та моделювання картини світу прискорює процеси розвитку візуального мислення, образного бачення, розвиває інтелектуальні та креативні здібності [5, с. 149-150].

Сучасні інтерактивні технології надають можливість розвитку креативних здібностей підлітків [11]. Креативні здібності формуються навчальною діяльністю та визначають кількісні та якісні показники знань, умінь і навичок. Важливо, що вони за своєю природою є загальними, тобто сформованими в певній галузі і можуть бути використані в інших видах творчої та пізнавальної діяльності. Навчальні ігри сприяють формуванню уваги, спостережливості, розвитку пам'яті, мислення, самостійності та ініціативи. Вони вирішують чіткі завдання: сприяють інтеграції засвоєних знань та навичок у практичну діяльність, як стосовно навчання, такі у життєдіяльності підлітка. Гра стимулює пізнавальну активність, викликає позитивні емоції, сприяє розвитку асоціативного мислення [40, с. 128].

Крім того, дослідження показали, що певні соціально-психологічні чинники, такі як підтримка та визнання від інших, можуть суттєво впливати на розвиток креативності. Отже, щоб розвивати креативність у підлітків, важливо розробити стратегії, які підтримують ці чинники. Наприклад, родини та навчальні заклади можуть надавати позитивного зворотного зв'язку, визнавати та цінувати креативні досягнення, а також надавати можливості для самовираження та розвитку критичного мислення. Освітні програми можуть також розробляти спеціальні курси або модулі, що сприяють креативності, включаючи інтерактивні форми навчання, проблемно-орієнтовані завдання та

проекти, що базуються на дослідженні. У цьому контексті, важливо забезпечити підліткам можливості для рефлексії, самоаналізу та оцінки своїх креативних процесів та продуктів [31].

Отже, теоретичне обґрунтування пошуку шляхів розвитку креативності у підлітків вимагає інтегрованого підходу, що включає розуміння психологічних основ креативності, розробку ефективних навчальних стратегій та створення сприятливого соціального середовища. Проведені в цьому розділі теоретичні дослідження підкреслюють важливість соціального середовища, що сприяє креативності. Це може означати створення клімату відкритості, прийняття, толерантності до помилок та визнання унікальності кожної особистості. Такий підхід може допомогти підліткам відчувати себе комфортно при висловлюванні своїх ідей, експериментах і пошуку нових шляхів розв'язання проблем.

Висновки до першого розділу

Таким чином, існують різні підходи до тлумачення поняття «креативність». Зокрема, це визначає її положення в структурі особистості, рівень визнання прояву творчості, джерела й умови розвитку. Креативне мислення виступає як процес встановлення зв'язків між непов'язаними ідеями чи подіями засобом самоактуалізації (реалізації потенціалу), асоціативних зв'язків, креативність особистості виражається в тому, що креативні люди здатні до утворення нових комбінацій з елементів, які більшістю людей використовуються тільки в певних відносинах і за певними алгоритмами, або виявляти зв'язки між елементами, що не мають на перший погляд, загальних рис, якостей, властивостей та ознак.

У підлітковому віці роль креативності особливо зростає, оскільки цей період характеризується активним соціальним, емоційним та когнітивним розвитком. Креативність допомагає підліткам розвивати незалежне мислення, критичний погляд на світ і вміння розв'язувати проблеми. Ці навички є

необхідними для особистісного розвитку, адаптації в соціумі та подальшого професійного зростання. Отже, розуміння сутності креативності та її ролі у підлітковому віці є важливим для розробки ефективних стратегій і програм, спрямованих на розвиток цього важливого ресурсу у підлітків. Через креативні проєкти та активності підлітки можуть виявляти свої інтереси, таланти, що може сприяти формуванню позитивного самосприйняття та самооцінки. Важливими чинниками впливу на розвиток креативності у підлітків є мотивація, можливість розвитку творчих здібностей та сформовані комунікативні навички.

Соціально-психологічні чинники, що мають вплив на розвиток креативності у підлітків виділені наступні: недостатня підтримка батьків може призвести до зниження мотивації у підлітків щодо розвитку їхніх творчих здібностей. Важливим фактором є сам стиль виховання, який може бути спрямований на стимулювання або пригнічення креативності у підлітків; позитивне відношення до творчих процесів та підтримка у підлітків дому, в школі та в інших соціальних групах можуть стимулювати розвиток їх креативності; з розширенням сфери спілкування відбувається поглиблення й індивідуалізація спілкування, виявляючи здатність до креативних рішень в межах групи; порозуміння в колективі; самоактуалізація та професійне спрямування є мотиваційними чинниками до розвитку креативності; вагомий вплив мають психологічні фактори та індивідуальні психологічні характеристики підлітків; впливають на розвиток креативності в тому числі фактори технологічного розвитку суспільства.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та інструментарій дослідження

З метою вивчення специфіки впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності підлітків, було проведено діагностику рівнів розвитку креативного мислення, комунікативних та організаторських схильностей, а також рівні мотивації діяльності у підлітків, що пов'язано з їх потребою досягати успіху і уникати невдачі, змагатися з іншими та випереджати їх, що допоможе ефективно вивчати ключові аспекти визначеної проблеми.

Емпіричне дослідження проводилося в межах певних етапів:

На першому етапі конкретизувався науковий апарат, підтвердилася актуальність теми дослідження, а також визначилися мета та завдання емпіричного дослідження було визначено вибірку досліджуваних.

Мета емпіричного дослідження: провести емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності в підлітковому віці. Відповідно до мети емпіричного дослідження вирішувалися наступні завдання:

- Організувати емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності підлітків.
- Провести кількісний та якісний аналіз результатів емпіричного дослідження.
- Сформулювати відповідні висновки щодо результатів діагностування досліджуваних.

База дослідження. Вибірку досліджуваних склали 40 школярів 7-8 класів від 12 до 14 років, з них 25 дівчат та 15 юнаків. Опитування було анонімним, кожному бланку досліджуваних присвоєний порядковий номер.

На другому етапі дослідження, спрямованому на вивчення впливу соціально-психологічних факторів на розвиток креативності у підлітків, було проведено психологічне обстеження респондентів, використовуючи відповідні методики.

На третьому етапі була здійснена первинна обробка даних та побудовані підсумкові діаграми.

На четвертому етапі був проведений аналіз та інтерпретація результатів дослідження, сформульовані висновки щодо особливостей визначеної проблеми.

Добір діагностичних засобів був здійснений з урахуванням теми емпіричного дослідження, валідності та надійності кожної методики та їх придатності для дослідницької групи. Програма психологічного тестування включала наступні методики:

Методика №1. Тест творчого мислення Е. Торренса. Цей тест визнаний одним з найбільш надійних і перевірених інструментів для оцінки творчих здібностей. Він дозволяє виміряти різні аспекти креативності, включаючи флюєнтність, гнучкість, оригінальність та еластичність мислення. Оскільки розвиток креативності є одним з ключових аспектів дослідження, використання цього тесту здається обґрунтованим. Даний тест вперше запропонований американським психологом П. Торренсом в 1962 році. Тест призначений для діагностики креативності та творчого мислення, починаючи з дошкільного віку (5-6 років) до 17-20 років. Головне завдання, яке ставив перед собою П. Торренс, – отримати модель творчих процесів, що відбиває їх природну складність [36] (Додаток А).

Мета застосування: виміряти рівень креативного мислення у підлітків, що дозволить виявити їх потенціал для креативності та оцінити, як соціально-психологічні чинники впливають на цей потенціал. **Обладнання:** олівець,

таймер, картинки зі стимульним матеріалом. *Форма проведення:* індивідуальна та групова.

Методика проведення: Для діагностики пропонується малюнковий тест «Закінчи малюнок». Демонструються картинки зі стимульним матеріалом, описується завдання. За визначений час дітям потрібно домалювати фігурам окремі деталі та надати їм конкретного змісту. Чим більше деталей буде намальовано та чим конкретніший зміст вони будуть мати визначаються рівні сформованості творчого мислення школярів.

Методика №2. Методика вивчення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1). Соціально-психологічні чинники відіграють важливу роль у розвитку креативності. Використання цієї методики дозволить оцінити, як схильності до комунікації та організації впливають на розвиток креативності у підлітків [15] (Додаток Б).

Мета застосування: вивчення комунікативних та організаційних схильностей підлітків, що дозволить зрозуміти, як ці схильності впливають на розвиток у підлітків креативності.

Пропонований тест містить 40 запитань. Досліджуваним необхідно прочитати їх та дати відповідь на всі запитання за допомогою бланка. На бланку надруковано номери запитань. Якщо відповідь респондента на запитання є позитивною, тобто: «якщо Ви в принципі згодні з тим, про що запитують у питанні, то на бланку у відповідному номері поставте знак «плюс». Якщо Ваша відповідь негативна, тобто Ви в принципі не згодні, то у відповідному номері поставте знак «мінус».

Запитання мають загальний характер і можуть не містити всіх необхідних деталей. Тому уявіть типову ситуацію і не думайте про деталі. Відповідайте негайно, а не витрачайте багато часу на роздуми. На деякі запитання вам може бути важко відповісти. Потім дайте відповідь, яку вважаєте найкращою. Відповідаючи на будь-яке з цих питань, зверніть увагу на його перші слова і погодьтеся з ними. Відповідаючи на запитання, не намагайтеся справити приємне враження. Важлива щирість відповіді».

Рівень комунікаційного та організаційного розвитку характеризується оцінками за такими шкалами: Q = 1; 2; 3; 4 – низький, нижчий за середній, середній та високий рівні.

Бажання займатися організаційною діяльністю та спілкуватися з людьми залежить від змісту відповідної діяльності та типологічних особливостей особистості. Значною мірою вони визначаються суб'єктивною цінністю майбутніх наслідків діяльності та значимістю для цієї людини майбутніх результатів діяльності.

Методика №3. Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (МАФ, Махребіан). Мотивація досягнення успіху є ключовим чинником, який може стимулювати або стримувати розвиток креативності. Використовуючи цей опитувальник, можна отримати детальну картину мотиваційних чинників, що впливають на розвиток креативності у підлітків [22] (Додаток В).

Мета застосування: оцінити мотивацію досягнення успіху у підлітків, що допоможе розуміти, як мотиваційні чинники впливають на розвиток їх креативності.

Мотивація досягнення виявляється у потребі долати перешкоди та домагатися високих показників у праці, самовдосконалюватися, змагатися з іншими та випереджати їх, реалізовувати свої таланти і тим самим підвищувати самоповагу. Мотивація досягнення – один з різновидів мотивації діяльності, пов'язана з потребою індивіда досягати успіху і уникати невдачі. Ситуація досягнення з погляду має такі особливості: наявність завдання, що передбачає індивідуальне виконання діяльності; можливість успішного чи неуспішного виконання діяльності; переживання суб'єктом почуття власної відповідальності за результат; наявність критеріїв оцінки результату; оцінка результатів з урахуванням цих критеріїв.

Формування мотивації до успіху або уникнення невдачі залежить від умов виховання та середовища, а також: особистісних стандартів (оцінок суб'єктивної ймовірності успіху, суб'єктивної проблеми завдання); привабливості самооцінки (привабливості для індивіда особистого успіху чи

невдачі у цій діяльності); індивідуальних переваг типу атрибуції (приписування відповідальності за успіх або за невдачу собі або навколишнім обставинам). На основі підрахунку сумарного бала визначають, яка мотиваційна тенденція домінує у випробуваного.

Під час обробки емпіричного матеріалу необхідним є адаптувати критерії оцінки рівнів до вікових особливостей підлітків та результатів додаткових методів дослідження. Характеристики змісту показників за окремою методикою подані у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Показники за окремою методикою та успішністю підлітків

Рівні	За методикою №1		За методикою №2				За методикою №3 (балів)
	бали в	Зміст показників	Оцінка комунікативних здібностей		Оцінка організаторських здібностей		
			К	Q	К	Q	
Високий	4	Усі завдання виконано з першого разу, без або з використанням мінімальної допомоги; помічаються та виправляються власні помилки; завдання виконуються в нормальному темпі, творчий задум повністю втілений.	0,10 - 0,45	1	0,20 - 0,55	1	165 – 210 у мотивації досягнення успіхів домінує прагнення успіху
Достатній	3	Завдання виконуються з першого або другого разу, з допомогою педагога; відповіді неповні;	0,46 - 0,55	2	0,56 - 0,65	2	

		наявні помилки при виконанні завдань; помилки помічаються дітьми та виправляються темп виконання сповільнений, задум малюнка повністю втілений.					
Середній	2	Правильне виконання завдання з декількох спроб з допомогою; діти не помічають власних помилок та не виправляють їх, навіть користуючись допомогою; задум малюнка втілений, темп виконання сповільнений.	0,56 - 0,65	3	0,66 - 0,70	3	76 – 164 домінування прагнення уникати невдачі
Нижче середнього			0,66 - 0,75	4	0,71 - 0,80	4	
Низький	1	Завдання повністю не виконане за відведений час, темп виконання дуже низький, творчий задум повністю не втілений.	0,76 - 1,00	5	0,81 - 1,00	5	30 – 75 домінування мотиву не виявлено

Анкета. Соціальне оточення (стосунки в сім'ї, школі, з друзями) може впливати на розвиток креативності. Високий рівень підтримки підштовхуватиме підлітка до експериментів, насильство чи цькування ж, навпаки, вірогідно гальмуватимуть процес розвитку. Анкета складається з восьми закритих запитань з варіантами відповідей, кожна з яких оцінюється в певну кількість балів. (Додаток Г)

2.2. Аналіз результатів дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків

Проведена діагностика за зазначеними методиками та аналіз отриманих показників. Отримані загальні результати кожного з досліджуваних представлені у таблиці Г.1 у Додатку Г.

Результати виконання завдань методики №1 – Тест творчого мислення Е. Торренса. Результати виконання даного завдання представлено у Таблиці 2.2 та в таблиці Г.1 у Додатку Г.

Таблиця 2.2.1

Результати виконання завдань за методикою №1 Тест творчого мислення Е. Торренса групи учнів (кількість досліджуваних n=40)

Рівні	Результати дослідження у %
Високий	20%
Достатній	45%
Середній	25%
Низький	15%

Діагностувалося виявлення рівнів творчого мислення учнів за допомогою малюнквого тесту «Закінчи малюнок». За допомогою малювання на заготовленій основі деталей, за кількістю та значенням можливо оцінити наявний рівень розвитку творчого та креативного мислення.

Аналізуючи результати виконання завдань методики П. Торренса, ми мали можливість оцінити такі процесуальні характеристики візуально-мисленнєвої діяльності підлітків:

- активність в сприйнятті, яка проявляється у вмінні формулювати візуальні гіпотези на основі неясних перцептивних стимулів;
- ступінь залежності від заданого перцептивного поля;
- складність виконаних візуальних перетворень;
- креативність візуального мислення, яка виявляється під час перетворення невербальних стимулів.

Оцінювання було проведено за такими критеріями: «спроможність висунути візуальні ідеї» (оцінено за кількістю завершених зображень), «конструктивна активність» (оцінено від 1 до 4 балів за кожне завершене зображення, враховуючи складність конструктивних перетворень), «категоріальна гнучкість» (оцінено за кількістю використаних тематичних категорій під час створення зображень) і «оригінальність».

Результати діагностики показали наступне: 8 учнів успішно виконали завдання, повністю реалізувавши творчий задум; 12 підлітків з групи допустили мінорні помилки, але завдання було виконано творчо; 14 учнів з вибірки зробили помилки і виконали завдання повільно, тоді як 6 учнів не змогли виконати завдання повністю, довго розмірковуючи над завданням і не встигаючи втілити свій творчий задум за відведений час.

Результати діагностування рівнів комунікативних та організаційних здібностей за методикою №2 – Методика вивчення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1) представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Показники рівнів комунікативних та організаційних здібностей
у досліджуваних за методикою №2 (КОС-1)**

(кількість досліджуваних n=40)

Рівні	Результати діагностування у %
Низький	7,5%
Нижче середнього	12,5%
Середній	40%
Високий	30%
Дуже високий	10%

Діагностика за методикою вивчення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1) нам дозволила оцінити рівень комунікативних та організаторських здібностей підлітків. Важливо відзначити, що високий рівень цих здібностей часто корелює з креативністю, оскільки креативність вимагає вміння висловлювати оригінальні ідеї та організовувати власну діяльність.

Результати діагностики розподілилися наступним чином:

- Низький рівень комунікативних та організаторських здібностей мали 3 підлітки. Це може свідчити про труднощі в адаптації до соціального середовища та в реалізації креативних потенціалів.
- Нижче середнього рівня здібностей було у 5 учнів, що також може вказувати на деякі проблеми в комунікації та самоорганізації.
- Середній рівень комунікативних та організаторських здібностей демонстрували 16 підлітків. Це вказує на наявність базових навичок для успішної взаємодії з оточуючими та самоорганізації, але може вимагати додаткового стимулювання для розвитку креативності.
- Високий рівень комунікативних та організаторських здібностей виявлено у 12 підлітків. Це свідчить про високий потенціал в області креативності, оскільки вони мають високі комунікативні навички та здатність до самоорганізації.
- Дуже високий рівень комунікативних та організаторських здібностей було виявлено у 4 підлітків. Вони можуть виявитися особливо креативними, оскільки мають високий рівень самоорганізації та вміння

ефективно комунікувати свої ідеї. Їх потенціал у сфері креативності може бути особливо високим, і вони можуть служити взірцем для інших учнів.

Загалом, результати діагностики дозволяють зробити висновок, що значна частина підлітків має середній або вище рівень комунікативних та організаторських здібностей, що є сприятливим фактором для розвитку креативності. Однак, для тих, хто має нижче середнього рівень, важливо розробити спеціальні програми та вправи для покращення цих навичок, що може сприяти їхньому креативному розвитку.

Одночасно потрібно зауважити, що низький рівень розвитку комунікаційних та організаторських здібностей не означає, що ці показники залишаються незмінними в процесі подальшого розвитку особистості. Ці тенденції можуть виникати за наявності позитивної мотивації, цілеспрямованості та відповідних умов діяльності.

Результати діагностування за методикою №3 Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (МАФ) представлені в таблиці 2.4 та в таблиці Г.1 у додатку Г.

Таблиця 2.4

Результати діагностування рівня мотивації успіху в учнів за методикою №3 Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (МАФ)
(кількість респондентів n=40)

Рівні	Типи мотивів	Результати дослідження у %
Високий	Характерна мотивація «Прагнення успіху»	62,5%
Середній	Характерна мотивація «Уникнення невдач»	20%
Низький	Немає вираженої мотивації за обома Шкалами	17,5%

Отримані результати вказують на те, що більшість підлітків (25 з 40) мають високий рівень мотивації «Прагнення до успіху». Це означає, що вони

прагнуть досягти позитивних результатів у своїй діяльності, що може стимулювати їх до виявлення креативності. Такі учні можуть бути здатні генерувати оригінальні ідеї та шукати новаторські рішення, сподіваючись досягти успіху. 8 підлітків мають середній рівень мотивації і характеризуються мотивацією «Уникнення невдач».

Це може вказувати на те, що вони можуть бути менш схильні до ризику та експериментування, що є важливими складовими креативності. Вони можуть бути більш консервативними в своїх підходах та менш відкритими для нових ідей. 7 підлітків мають низький рівень мотивації, що може вказувати на відсутність сильної внутрішньої мотивації до досягнення успіху або уникнення невдач. Ці учні можуть потребувати додаткової підтримки та стимулювання, щоб розвивати свою креативність. Всі ці результати можуть бути важливими для розуміння того, як мотивація впливає на креативність підлітків, і як ми можемо краще підтримувати їх у цьому процесі.

Розподіл результатів відповідей досліджуваних стосовно суб'єктивного блоку

Таблиця 2.5

Рівні	Результати у %
Низький (0-3)	12,5%
Середній (4-7)	27,5%
Високий (8-11)	37,5%
Дуже високий (12-14)	22,5%

Анкетування встановило, що більшість (15 із 40) досліджуваних підлітків мають високий рівень соціального благополуччя, 9 респондентів - дуже високий рівень, 11 мають середній, і лише 5 – низький, що вказує на явні проблеми з соціальним оточенням.

Проведений кореляційний аналіз встановлення взаємозв'язку між вимірюваними параметрами. Для вирішення цього завдання нами використовувався кореляційний критерій Пірсона. При позитивному або

прямому зв'язку, коли великим значенням однієї ознаки відповідає великі значення іншої, знаходиться в межах від 0 до +1, а при негативному, або зворотному зв'язку, коли більшим значенням однієї ознаки відповідає менше значення іншої, коефіцієнт кореляції супроводжується негативним (–) знаком та знаходиться в межах від 0 до –1.

Результати кореляційного аналізу за визначеними методиками представлені у таблиці 2.6 та у Додатку Д.

Таблиця 2.6

	Методика Е.Торренса	Методика КОС-1	Методика МАФ	Анкетування
Методика Е.Торренса	-	0,381	0,684	0,941
Методика КОС-1	0,381	-	0,151	0,362
Методика МАФ	0,726	0,151	-	0,718
Анкетування	0,941	0,362	0,684	-

За результатами проведеного кореляційного аналізу між показниками діагностики підлітків за визначеними методиками виявлені позитивні сильні кореляційні зв'язки за шкалами методики Тест Торренса та методик МАФ і КОС, тобто з підвищенням рівнів мотивації досягнень будуть значно підвищуватися рівні креативного мислення підлітків. Одночасно з підвищенням рівнів організаторських та комунікаційних здібностей рівні креативного мислення теж будуть підвищуватися.

2.3. Практичні рекомендації щодо організації та проведення психолого-педагогічної роботи з розвитку креативності у підлітків з урахуванням визначених соціально-психологічних чинників

На основі результатів опитувань за трьома методиками: Тест творчого мислення Е. Торренса, Методика вивчення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1) та Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (МАФ) можна виділити наступні рекомендації для психолого-педагогічної роботи з підлітками щодо розвитку креативності, враховуючи вплив визначених соціально-психологічних чинників:

- **Створення позитивного середовища:** необхідно забезпечити позитивне та підтримуюче середовище, яке сприяє відкритості, творчості та експериментуванню. Використовувати похвалу та підтримку для підкріплення творчих зусиль підлітків.

Вправа «Будівництво мостів»:

Учні поділяються на групи по 3-5 осіб. Кожній групі дається набір матеріалів (палички для морозива, гумки, клей, нитки тощо). Завданням кожної групи є побудувати міст, який витримає навантаження. Ця вправа сприяє взаємодії, співпраці та творчому мисленню.

- **Розвиток навичок критичного мислення:**

Вправа «Протилежні думки»

Учням пропонується твердження або питання для обговорення. Необхідно запропонувати їм висловити свої думки, а потім висловити думку, яка протилежна їхній власній. Це стимулює гнучкість мислення та здатність бачити ситуацію з різних точок зору.

- **Розвиток візуального мислення:** важливо заохочувати підлітків до використання візуальних технік, таких як малювання, діаграми, графіки, щоб висловлювати свої ідеї та думки. Це може допомогти розвинути їх візуальне мислення та креативний потенціал.

Вправа «Мозаїка»:

Учням пропонуються різні фрагменти зображення, які вони повинні зібрати в цілісну картину. Це покращує візуальні навички, а також розвиває просторове мислення та навички розв'язання проблем.

Вправа «Візуалізація»:

Учнів запрошують уявити та описати різні сценарії, об'єкти або місця. Наприклад, вони можуть уявити, як би виглядала їхня ідеальна кімната, або як би виглядало їх улюблене місце в майбутньому. Це допомагає розвивати візуальне мислення та креативність.

- ***Розвиток комунікативних та організаторських навичок:*** необхідним є долучати до програми занять різноманітні комунікативні та організаційні вправи. Це може бути групова робота, дискусії, рольові ігри, що сприятиме розвитку цих важливих якостей.

Вправа «Рольова гра»:

Учнів розділяють на групи та дають кожній групі сценарій для розігрування. Сценарії можуть включати різні соціальні ситуації або проблеми, які потребують вирішення. Ця вправа допомагає розвивати навички спілкування, навчає підлітків розуміти чужі точки зору та навчає вирішувати конфлікти.

Вправа «Проектна діяльність»:

Учнів поділяють на команди та доручають кожній команді розробити проєкт на вибрану тему. В ході проєкту вони мають розподілити обов'язки, розробити план дій, розв'язати проблеми та представити результати своєї роботи. Ця вправа сприяє розвитку організаторських навичок та навчає працювати в команді.

- ***Заохочення мотивації до успіху:*** Необхідно враховувати мотиваційні особливості підлітків під час планування та проведення спільної діяльності, організація квестів, круглих столів, дискусій та диспутів, заохочувати їх до самовизначення та прагнення до досягнення успіху.

Вправа «Скарби моїх досягнень»:

Кожному учню пропонують створити «скарбницю досягнень», де він може зберігати записи про свої успіхи, позитивні відгуки, премії, сертифікати тощо. Це допомагає підліткам бачити свої досягнення та мотивує їх до нових успіхів.

Вправа «Цілі та плани»:

Запросіть учнів визначити свої короткострокові та довгострокові цілі та розробити план їх досягнення. Обговоріть, які кроки їм потрібно зробити, щоб досягти цих цілей, та які перешкоди вони можуть зустріти. Ця вправа допомагає розвивати здатність планування.

- **Зміцнення самооцінки та самовпевненості:**

Вправа «Супергерой»:

Запропонуйте учням уявити, що вони є супергероями і мають спеціальні надзвичайні здібності. Потім просять їх описати свої суперсили та як вони б використали їх для необхідних і нагальних справ. Це допомагає підліткам відчувати власну силу та впевненість.

- **Профілактика страху невдачі:** Робіть акцент на процесі навчання, а не тільки на результаті. Допомагайте підліткам розуміти, що помилки є нормальною частиною процесу навчання та творчості.

Вправа «Перевірка реальності»:

Обговоріть з учнями можливі негативні сценарії, які вони бояться, та розберіть їх на складові. Проаналізуйте, які з цих страхів є реальними, а які - перебільшеними. Ця вправа допоможе підліткам бачити, що багато з їхніх страхів є не реальними та допоможе їм впоратися зі страхом невдачі.

Вправа «Рефреймінг невдачі»:

Навчіть учнів бачити невдачі як можливості для навчання та росту. Для цього можна провести обговорення на тему «Чого я навчився з цієї невдачі?» або «Як я можу використати цей досвід у майбутньому?».

- **Впровадження творчих технік:** Рекомендується впроваджувати різні творчі техніки та методики в навчальний процес, такі як мозковий штурм, методику «шість капелюхів мислення» Е. де Боно, методику SCAMPER та ін.

Вправа «Мозковий штурм»:

Виберіть тему або проблему, яка потребує творчого рішення. Запросіть учнів генерувати якомога більше ідей без критики або оцінювання. Потім обговоріть ідеї як група, обираючи найбільш творчі та практичні.

- **Індивідуальний підхід:** Необхідно враховувати індивідуальні особливості кожного підлітка, зокрема їх сильні та слабкі сторони, стиль навчання та інтереси. Розробляйте індивідуальні стратегії для залучення та мотивації кожного учня.

- **Робота з опорою на інтереси підлітків:** Важливо враховувати інтереси підлітків при плануванні та проведенні уроків та додаткових заходів. Це може допомогти залучити їх більше та сприяти розвитку їхньої креативності.

- **Підтримка та визнання творчих зусиль:** Важливо підтримувати та визнавати творчі зусилля підлітків, незалежно від їх успішності. Підтримка та визнання можуть значно сприяти мотивації підлітків та розвитку їхньої креативності.

Вправа «Галерея творчих робіт»:

Організуйте виставку робіт учнів у школі, де вони можуть показати свої творчі проекти. Це дасть їм можливість отримати визнання та почути позитивні відгуки від однолітків та вчителів.

- **Стимулювання дослідницько-пошукової діяльності:**

Вправа «Віртуальне подорожування»:

Використовуючи технології, організуйте віртуальні екскурсії до різних місць у світі, музеїв, наукових лабораторій тощо. Це сприяє розширенню горизонтів учнів, розвитку їхнього інтересу до навколишнього світу та стимулює бажання навчатися новому.

- **Включення підлітків в планування та прийняття рішень:** необхідно залучати підлітків до процесу планування та прийняття рішень щодо їх навчання та позакласної діяльності. Це може сприяти розвитку їх критичного мислення, незалежності та креативності.

Вправа «Дизайн майбутнього»:

Запросіть учнів подумати про те, як вони бачать майбутнє свого класу, школи, або громади. Що вони хотіли б змінити або покращити? Якими б вони хотіли бачити ці місця через 5 років? Потім дайте їм можливість представити

свої ідеї перед класом або адміністрацією школи. Це сприяє відчуттю власної значимості, активізації креативного мислення та відповідальності за прийняття рішень.

Методи та вправи, які були запропоновані для розвитку креативності у підлітків, орієнтовані на розвиток ключових сфер, які безпосередньо впливають на креативність у підлітковому віці. Такі вправи та методи враховують основні соціально-психологічні чинники, які можуть стати причинами підвищення або зниження рівнів креативності, впливаючи на соціальні зв'язки, інтереси, навчання, комунікації та безпосередньо на психологічну сферу дитини.

Проведення навчального тренінгу з розвитку креативного мислення у підлітків в процесі психолого-педагогічної роботи, який застосовують для розвитку фантазії і креативного мислення [18]:

Алгоритм розвитку креативної уяви: Встановити квоту ідей → бачити мету → не діяти за звичкою → давати поживу для розуму → аналізувати зміст поточної інформації → створити банк ідей → «ловити» думки → мислити правильно → реєструвати ідеї. Це завдання дуже цікаво і весело робити з друзями: кожен тренується самостійно, після чого ви обмінюєтеся результатами [18].

Таким чином, підлітки, які регулярно займаються творчими вправами та задачами, зазвичай виявляють більш високий рівень креативності, ніж ті, хто цього не робить: профілактика страху невдачі є важливим аспектом, оскільки страх невдачі часто є перешкодою для креативності, оскільки він обмежує здатність особи ризикувати та пробувати нові ідеї. Розвиток візуального мислення, своєю чергою, є ключовим для креативності, оскільки це стосується здатності учнів уявляти, візуалізувати та маніпулювати об'єктами, що є важливими навичками для творчого мислення та розв'язання проблем, оскільки креативність не є статичною характеристикою, але може бути розвинена та покращена через цілеспрямовану підготовку та практику. Програми, які спрямовані на розвиток креативності, можуть мати значний

позитивний вплив на підлітків, особливо якщо вони включають різноманітні методики та вправи, які цілеспрямовано розроблені для розвитку різних аспектів креативності. Важливо підкреслити, що розвиток креативності потребує сприятливого середовища, яке заохочує ризик, новаторство, та допускає помилки як частину процесу навчання. Вчителі та батьки повинні надавати підліткам можливості для вільного вираження себе та дослідження нових ідей без страху критики або невдачі, що може сприяти їхньому особистому, академічному та професійному зростанню.

Висновки до другого розділу

На основі проведеного діагностування, можна зробити наступні висновки:

- Емпіричне дослідження, яке мало за мету виявити специфіки впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності підлітків, було проведено за чотирма етапами. Методики діагностування були обрані на основі необхідності відповідати віковим ознакам досліджуваних та меті діагностування: Тест творчого мислення Е. Торренса, Методика вивчення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1) та Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (МАФ, Махребіан).

- За результатами діагностування виявлено, що високий рівень креативного потенціалу мають 20% підлітків з вибірки, лише 15% досліджуваних виявилися неспроможними виконати завдання впродовж відведеного часу, що вказує на потребу в додатковій підтримці для розвитку їхньої креативності. Високі рівні комунікативних та організаторських схильностей, що можуть стимулювати розвиток креативності мають 40% досліджуваних, тоді як низькі рівні виявлені у 20% підлітків. Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів виявив, що 62,5% підлітків, тобто переважна більшість мають високий рівень мотивації до успіху, що може сприяти їх креативності. Близько 18% досліджуваних не показали вираженої

мотивації досягнень, тому для цієї групи учасників дослідження мають бути проведені заходи підвищення загальних рівнів креативності.

- За результатами діагностування було розроблено практичні рекомендації з розвитку креативності у підлітків з урахуванням визначених соціально-психологічних чинників, які враховували необхідність підвищення рівнів креативності підлітків шляхом організації та проведення психолого-педагогічної роботи на основі індивідуального підходу, роботи з опорою на інтереси підлітків, профілактики страху невдач, зміцнення самооцінки та самовпевненості підтримки та визнання творчих зусиль та включення підлітків в планування і прийняття рішень з обов'язковою умовою створення позитивного середовища.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків з метою розробки ефективних методів та технік, які сприяють підвищенню рівня креативності в даній віковій групі. Отримані результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання наступних висновків.

На основі вивчення наукової літератури за темою роботи розкрито сутність поняття креативності та її роль у підлітковому віці у науковій психологічній літературі. З'ясовано, що існують різні підходи до тлумачення поняття «креативність». Зокрема, це визначає її положення в структурі особистості, рівень визнання прояву творчості, джерела й умови розвитку. Креативне мислення виступає як процес встановлення зв'язків між непов'язаними ідеями чи подіями засобом самоактуалізації (реалізації потенціалу), асоціативних зв'язків, креативність особистості виражається в тому, що креативні люди здатні до утворення нових комбінацій з елементів, які більшістю людей використовуються тільки в певних відносинах і за певними алгоритмами, або виявляти зв'язки між елементами, що не мають на перший погляд, загальних рис, якостей, властивостей та ознак. У підлітковому віці роль креативності особливо зростає, оскільки цей період характеризується активним соціальним, емоційним та когнітивним розвитком. Креативність допомагає підліткам розвивати незалежне мислення, критичний погляд на світ і вміння розв'язувати проблеми. Ці навички є необхідними для особистісного розвитку, адаптації в соціумі та подальшого професійного зростання.

Проаналізовано соціально-психологічні чинники, що можуть впливати на розвиток креативності у підлітків та здійснити теоретичне обґрунтування пошуку шляхів розвитку креативності у підлітків та визначено, що основні соціально-психологічні чинники, які мають вплив на розвиток креативності у підлітків наступні: недостатня підтримка батьків може призвести до зниження

мотивації у підлітків щодо розвитку їхніх творчих здібностей. Важливим фактором є сам стиль виховання, який може бути спрямований на стимулювання або пригнічення креативності у підлітків; позитивне відношення до творчих процесів та підтримка у підлітків дому, в школі та в інших соціальних групах можуть стимулювати розвиток їх креативності; з розширенням сфери спілкування відбувається поглиблення й індивідуалізація спілкування, виявляючи здатність до креативних рішень в межах групи; порозуміння в колективі; самоактуалізація та професійне спрямування є мотиваційними чинниками до розвитку креативності; вагомий вплив мають психологічні фактори та індивідуальні психологічні характеристики підлітків; впливають на розвиток креативності в тому числі фактори технологічного розвитку суспільства. Теоретичне обґрунтування пошуку шляхів розвитку креативності у підлітків вимагає інтегрованого підходу, що включає розуміння психологічних основ креативності, розробку ефективних навчальних стратегій та створення сприятливого соціального середовища.

Проведено емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності у підлітків в межах етапів організації дослідження, проведення діагностики досліджуваних з вибірки, аналізу результатів дослідження. Вибірку емпіричного дослідження склали 40 підлітків у віці 13-15 років, діагностика проводилася засобами стандартизованих методик: Тест творчого мислення Е. Торренса; Методика вивчення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1); Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (МАФ, Махребіан); Анкетування. За результатами діагностування виявлено, що високий рівень креативного потенціалу мають 20% підлітків з вибірки. Високі рівні комунікативних та організаторських схильностей, що можуть стимулювати розвиток креативності, мають 40% досліджуваних, тоді як низькі рівні виявлені у 20% підлітків. Одночасно високі рівні мотивації досягнень успіхів виявлено у 62,5% підлітків, що може сприяти їх креативності. Таким чином, маючи високу мотивацію досягнень у переважній більшості, певні високі рівні

комунікативності, досліджувані підлітки не мають середні та низькі рівні креативного мислення, тому необхідним є спрямувати роботу саме на розвиток визначених творчих здібностей, критичного та креативного мислення з опорою на сильні сторони особистості підлітка. Крім того, наявний кореляційний зв'язок між рівнем креативності та соціальним благополуччям підлітка, що доводить вплив соціальних чинників.

Розроблено практичні рекомендації щодо проведення психолого-педагогічної роботи з розвитку креативності у підлітків з урахуванням визначених соціально-психологічних чинників, які враховували необхідність підвищення рівнів креативності підлітків шляхом організації та проведення психолого-педагогічної роботи на основі індивідуального підходу, роботи з опорою на інтереси підлітків, профілактики страху невдач, зміцнення самооцінки та самовпевненості підтримки та визнання творчих зусиль та включення підлітків в планування і прийняття рішень з обов'язковою умовою створення позитивного середовища. Важливо підкреслити, що розвиток креативності потребує сприятливого середовища, яке заохочує ризик, новаторство, та допускає помилки як частину процесу навчання. Вчителі та батьки повинні надавати підліткам можливості для вільного вираження себе та дослідження нових ідей без страху критики або невдачі, що може сприяти їхньому особистому, академічному та професійному зростанню. Розуміння сутності креативності та її ролі у підлітковому віці є важливим для розробки ефективних стратегій і програм, спрямованих на розвиток цього важливого ресурсу у підлітків. Через креативні проекти та активності підлітки можуть виявляти свої інтереси, таланти, що може сприяти формуванню позитивного самосприйняття та самооцінки. Важливими чинниками впливу на розвиток креативності у підлітків є мотивація, можливість розвитку творчих здібностей та сформовані комунікативні навички.

Отже, проведені в даній роботі теоретичні та емпіричні дослідження підкреслюють важливість соціального середовища, що сприяє креативності. Це може означати створення клімату відкритості, прийняття, толерантності до

помилки та визнання унікальності кожної особистості. Такий підхід може допомогти підліткам відчувати себе комфортно при висловлюванні своїх креативних ідей, експериментах і пошуку нових шляхів розв'язання проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. С.14–41.
2. Балахтар, К. С. (2021). Особливості впливу креативності на суб'єктивне благополуччя викладачів іноземних мов закладів вищої освіти. URL: http://umo.edu.ua/images/content/spec_rada/raz_spec_rad/DF26.455.006/1%D0%90%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%86i%D1%8F_%D0%9A.%D0%A1.%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80.pdf. Дисертація. Київ. Університет менеджменту освіти НАПН України.
3. Варій М.Й. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
4. Гельбак А. М. Становлення підлітка в динамічно змінному суспільстві: науково-методичний посібник. Кіровоград: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2014. 68 с.
5. Грек О.М. Розвиток візуальної креативності підлітків засобами комп'ютерного тренінгу: дис...канд.. психол. наук. 19.00.07. Одеса, 2009. 249 с.
6. Дімітрова-Бурлаєнко С.Д. Генеза поняття «креативна компетентність» у контексті психолого-педагогічних досліджень. Педагогіка та психологія. 2017. Вип. 58. - С. 3-14.
7. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
8. Енциклопедія освіти / За ред. В. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

9. Євдокимова Н. О., Тимців М.М. Вплив тривожності старшокласників на оцінку ними якості їх життя. Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 7, Вип. 38. С. 189–199.
10. Іванченко А.О. Психологія креативності особистості: теоретико-методологічний та прикладний аспекти: автореферат дис...дра психол наук. 19.00.01. Київ, 2017. 42 с.
11. Інтерактивні технології: теорія та методика: учбовий посібник / Пометун О. І., Побірченко Н. С., Коберник Г. І., Торчинська Т. А., Комар О.А. Умань - Київ. 2008. 95 с.
12. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія : Актуальні студії сучасних українських учених : навчальний посібник. Дрогобич : Посвіт, 2014. 152 с.
13. Колеснік К.А. Основні орієнтири виховання підростаючого покоління в Україні. Наукові пошуки ХХІ століття: молодіжний вимір: III Міжнародної дистанційної науково-практичної конференції (2 жовтня 2015 р.). Київ, 2015. С. 177–182.
14. Лавренчук Т. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : збірник наукових праць / за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир, 2018. С. 97-101.
15. Лемак М.В., Петрище В.Ю. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. 616 с.
16. Лящ О. П. Юнацький вік як фактор розвитку емоційного інтелекту. Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць РДГУ. 2016. Вип. 7. С. 135–139.
17. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ, 1989. 36 с.
18. Мрихіна О. Курс креативного мислення: підручник. Tech StartUp School. 137 с. URL:

https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/845/Підручник_Креативне_мислення.pdf (дата звернення: 02.05.2023).

19. Наконечна М. М. Особливості усвідомлення інтерсуб'єктних проявів особистості. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень – 2017: Тези I міжнародної науково-практичної конференції (21 березня 2017 року, м. Переяслав-Хмельницький). Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 290–292.
20. Немеш О.М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: Монографія. Київ: Слово, 2017. 391 с.
21. Носенко Е.Л., Шаповал М. Толерантність до невизначеності як системоутворювальний особистісний чинник творчої обдарованості / Е.Л.Носенко, М.Шаповал. Психологія суспільства. 2000. № 1. С. 97-106.
22. Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (Махребін). URL: <https://vseosvita.ua/library/perelik-diagnosticnih-metodik-obstezenna-motivacijnoi-sferi-osobistosti-22493.html> (дата звернення: 02.05.2023).
23. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологічні засади спілкування : монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 416 с.
24. Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність: інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. Київ, 2021. 451 с.
25. Основи психології та педагогіки. Визначення рівня самоактуалізації особистості. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/11prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki_labpraktik/5.html (дата звернення: 03.05.2023).
26. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Вид. 2-е, стер. Київ: Кондор, 2015. 469 с.
27. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал. Житомир, 2016. Вип. 11. С.120–131.

28. Павленко В.В. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика : збірник наукових праць / за заг. редакцією проф. Вітвицької С.С., доц. Колесник Н.Є. Житомир : ФОП Левковець, 2017. У 2-х ч. Ч. I. С. 89–94.
29. Павленко Т.В. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків: дисс.. канд.. психол. наук. 19.00.07. Київ, 2020. 249 с.
30. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
31. Передерій О. Розвиток креативного мислення старшокласників як пріоритетний напрямок діяльності сучасної української школи. Science and Education, 2018, Issue 11-12. P. 16-24.
32. Пугачов Д.Л. Психологічні особливості формування образу «Я» комп'ютерно-залежними молодшими підлітками: дис..канд. психолог. наук. 10.00.05 – соціальна психологія. Київ, 2020. 262 с.
33. Пушкар В.А. Психологія адиктивної поведінки: Методичні рекомендації до курсу «Психологія адиктивної поведінки» для студентів IV курсу спеціальності «Психологія». Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2010. 84 с.
34. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Каравела. 2007. 400 с.
35. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
36. Тест творчого мислення Е. Торренса. Психологія життя. URL: https://vikanakon.at.ua/load/test_tvorchogo_mislennja_e_torrensa/1-1-0-8 (дата звернення: 02.05.2023).
37. Устименко О.О. Особливості формування комунікативної культури підлітків. Педагогіка. Методичні матеріали. 2020. URL:

<https://naurok.com.ua/osoblivosti-formuvannya-komunikativno-kulturi-pidlitkiv-148166.html> (дата звернення: 01.05.2023).

38. Хом'як А. П. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис.. канд. пед. наук. Київ, 2010. 20 с.
39. Хом'як А. П. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис.. канд. пед. наук. Київ, 2010. 20 с.
40. Цивенко Я.І. Використання інтерактивних технологій навчання на уроках математики, методичні рекомендації. Маріуполь. 55 с.
41. Mednick S.A. The associative basis of the creative process. *Psychological Review*. 1962. №3. P. 220-232.
42. Sternberg R. Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity / R. Sternberg, T. Lubart. N. Y.: Free Press, 1995. 326 с.
43. Sternberg R.J. The nature of creativity // *Creativity Research Journal*. 2006. №1. P. 87–98.
44. Suchman J.R. Creative thinking and conceptual Growth. New York: John Wiley and Sons. 2013. 336 p.
45. Szmidt K.J. *Pedagogika twórczości*. Gdańsk, 2007. S. 98–114.
46. Torrance E.P. *Guiding Creative Talent* . New York: Prentice-Hall. 2012. 278 p.
47. Torrance E.P. The natyre of creativity as manifest in its testing. *The blazing drive: the creative perconality*. Buffalo, NY: Bearly Limited, 1987. 123 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Тест творчого мислення Е. Торренса

Підготовка до тестування

Перед пред'явленням тесту необхідно враховувати наступні **аспекти роботи**.

- 1. Тести не допускають ніяких змін і доповнень.** Навіть невеликі «імпровізації» в інструкціях вимагають повторної стандартизації та валідації тесту. Не слід також збільшувати час виконання тесту, так як нормативні дані, представлені в керівництві, відповідають зазначеному ліміту часу.
- 2. Під час тестування необхідно створити сприятливу емоційну атмосферу.** Вживання слів «тест», «перевірка», «іспит» необхідно уникати, так як тривожна, напружена обстановка блокує свободу творчих проявів. Тестування проходить у формі захоплюючої гри, цікавих завдань, в обстановці заохочення уяви, допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.
- 3. Оптимальний розмір групи – 15-35 досліджуваних.** Для молодших дітей розмір груп слід зменшити до 10-15 осіб, **а для дошкільнят переважно індивідуальне тестування.**
- 4. Час виконання фігурної форми тесту – 30 хвилин.** Враховуючи підготовку, читання інструкцій, можливі питання, необхідно для тестування відвести 45 хвилин.
- 5. Якщо інструкція викличе запитання дітей, треба відповісти на них повторенням інструкції, але більш зрозумілими для них словами.** Необхідно уникати прикладів і ілюстрацій можливих відповідей-зразків. Це призводить до зменшення оригінальності і в деяких випадках – кількості відповідей.

Субтест 2. Закінчи малюнок.

Тестовий матеріал:

а) простий олівець;

б) тестовий бланк, що складається з десяти квадратів, в яких зображені графічні контури різної форми.

Інструкція. На цих аркушах намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати до них лінії, вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. Спробуйте придумати такі картинки або історію, які ніхто більше придумати не зможе. Зробіть її повною та цікавою, додавайте до неї нові ідеї. Придумайте цікаву назву для кожної картинки і напишіть її внизу цієї картинки. (Якщо діти засмучені тим, що не встигають закінчити завдання вчасно, скажіть наступне: «Ви всі працюєте по-різному. Деякі встигають намалювати всі малюнки дуже швидко, а потім повертаються до них і додають деталі. Інші встигають намалювати лише кілька, але з кожного малюнку створюють дуже складні розповіді. Продовжуйте працювати так, як вам більше подобається, як вам зручніше».) Після закінчення десяти хвилин вимкніть секундомір і зупиніть роботу.

Методика вивчення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1)

Процедура дослідження Дослідження комунікативних та організаторських схильностей за допомогою тест-опитувальника КОС можна проводити і з одним випробуваним та з групою. Випробуваним роздають тексти опитувальника, бланки відповідей, і зачитується інструкція. **Мета обробки результатів** – отримання індексів комунікативних та організаторських нахилів. І тому відповіді випробуваного зіставляють з дешифратором і підраховують кількість збігів окремо по комунікативним і організаторським схильностям.

Реєстраційний бланк. У дешифраторі враховується розташування номерів запитань у бланку відповідей.

1	11	21	31
2	12	22	32
3	13	23	33
4	14	24	34
5	15	25	35
6	16	26	36
7	17	27	37
8	18	28	38
9	19	29	39
10	20	30	40

Для якісної стандартизації результатів дослідження використовуються шкали оцінок, у яких тому чи іншому діапазону кількісних показників (К) відповідає певна оцінка (Q).

Рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей характеризується за допомогою оцінок за шкалою в такий спосіб:

Випробувані, які отримали оцінку $Q = 1$ – це люди з низьким рівнем прояву комунікативних та організаторських схильностей.

Випробувані, які отримали оцінку $Q = 2$, мають комунікативні та організаторські схильності нижче за середній рівень.

Випробувані, які отримали оцінку $Q = 3$, характерний середній рівень прояви комунікативних і організаторських нахилів.

Досліджувані, які отримали оцінку $Q = 4$, відносяться до групи з високим рівнем прояву комунікативних та організаторських нахилів.

Досліджувані, отримали вищу оцінку $Q = 5$, мають дуже високий рівень прояви комунікативних і організаторських схильностей.

Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (Махребін; МАФ)

Інструктаж: «Підпишіть, будь ласка, бланки відповідей. Тест складається з ряду тверджень, що стосуються окремих сторін та рис характеру, а також думок і почуттів із приводу деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь вашої згоди або незгоди з кожним із тверджень, використайте наступну шкалу (можна написати на дошці): +3 — цілком згодний; +2 — згодний; +1 — швидше згодний, ніж не згодний; 0 — нейтральний; -1 — швидше не згодний, ніж згодний; -2 — не згодний; -3 — цілком не згодний.

Прочитайте твердження тесту й оцініть ступінь своєї згоди (або незгоди). При цьому на бланку для відповідей проти номера твердження поставте значок («+» або «галочку»), що відповідає обраному вами варіанту відповіді.

Не витрачайте час на обмірковування відповідей. Давайте ту відповідь, що перша спала вам на думку. Кожне наступне твердження читайте тільки після того, як ви вже оцінили попереднє. У жодному разі нічого не пропускайте. При обробці виробляється підрахунок певних балів, а не змістовний аналіз відповідей на окремі пункти тесту. Результати тесту будуть використані тільки для наукових цілей і дається повна гарантія їхнього нерозголошення.

У тесті немає «гарних» або «поганих» відповідей. Не намагайтеся зробити своїми відповідями сприятливе враження. Вільно й широко виражайте свою власну думку.

Якщо у вас виникли які-небудь запитання, задайте їх перш, ніж виконувати тест. Тепер приступайте до роботи».

Бланк опитувальника

Прізвище, ім'я _____

Дата _____ Клас _____

Інструкція. Заповніть паспортну частину бланку. Уважно читайте запитання анкети. Щоб оцінити ступінь вашої згоди або незгоди з кожним із тверджень, використайте наступну шкалу: +3 — цілком згодний; +2 — згодний; +1 — швидше згодний, ніж не згодний; 0 — нейтральний; -1 — швидше незгодний, ніж згодний; -2 — не згодний; -3 — цілком не згодний.

Варіанти відповідей відмічайте зручним для вас способом у відповідній графі.

Обробка та інтерпретація результатів По кожній зі шкал підраховується сумарний бал. При цьому відповідям випробуваного на прямі пункти опитувальника (відзначені знаком «+» у ключі) приписуються бали на основі прямого співвідношення. Відповідям випробуваного на зворотні пункти опитувальника відзначені знаком «—» у ключі) приписуються бали на основі зворотного співвідношення.

Ключ до шкали ПП: +1, +2, -3, -4, +5, -6, +7, -8, -9, -10, -11, +12, -13, +14, +15, -16, -17, -18, -19, +20, -21, +22, -23, -24, -25, +26, -27, -28, -29, +30.

Ключ до шкали СВ: +1, +2, +3, +4, -5, -6, +7, +8, +9, +10, -11, +12, -13, +14, +15, -16, +17, +18, +19, -20, -21, +22, +23, -24, +25, -26, +27, +28, -29, +30, -31, +32.

На основі двох індексів ПП і СВ виділяються чотири типи мотивів. Для цього сумарні бали всієї вибірки випробуваних ранжуються як по шкалі для ПП, так і по шкалі для СВ. Далі виділяються чотири підгрупи випробуваних: *високий-низький* (ПП вище медіани, а СВ нижче медіани), *низький-низький* (ПП

нижче медіани, СВ вище медіани), *високий-високий* (ПП вище медіани, СВ вище медіани), *низький-високий* (ПП нижче медіани, З вище медіани).

Для випробуваних групи «високий-низький» характерний мотив «прагнення до прийняття», а для випробуваних групи «низький-високий» — мотив «страх відкидання». У випробуваних двох інших груп інтенсивність цих мотивів приблизно однакова. При цьому в одній з них («високий-високий») інтенсивність обох мотивів висока, а в іншій — низька.

Мотивація афіліації найбільш виражена у дівчат (жінок). Для чоловіків однакове значення мають як мотивація афіліації, так і мотивація досягнення успіху.

Анкета:

1. Ти маєш повну сім'ю?
 - так; 3
 - ні, немає батька; 2
 - ні, немає мами; 1
 - ні, лише опікуни. 0

2. Чи присутнє насильство у вашій сім'ї?
 - так; 0
 - ні. 2

3. Чи карають тебе фізично?
 - так; 0
 - ні. 2

4. Ти задоволений рівнем викладання у твоїй школі?
 - так; 1
 - ні. 0

5. Чи присутнє насильство у твоїй школі?
 - так; 0
 - ні. 2

6. Твоя сім'я має задовільний рівень достатку?
 - так; 1
 - ні. 0

7. У тебе хороші стосунки з однолітками?
 - так; 2
 - ні. 0

8. Тобі вистачає підтримки від оточуючих?
 - так; 1
 - ні. 0

ДОДАТОК Д

Таблиця Г.1

Таблиця зведених емпіричних даних дослідження підлітків

№ п/п	Методика №1	Методика №2	Методика №3	Анкета
	Середній бал	Загальний бал	Середній бал	Загальний бал
1	3	4	175	9
2	3	3	189	10
3	4	5	88	14
4	3	2	168	8
5	4	5	193	13
6	2	2	181	5
7	1	4	58	2
8	1	1	97	1
9	3	3	169	9
10	3	3	178	10
11	4	5	202	14
12	3	4	128	8
13	2	3	101	6
14	3	3	174	11
15	1	4	77	0
16	2	2	93	4
17	3	3	196	9
18	3	1	178	10
19	2	3	192	5
20	4	5	186	12
21	3	3	179	9
22	2	3	149	7
23	3	4	196	8
24	3	3	198	11
25	3	4	188	10
26	1	2	40	2
27	2	3	178	6
28	3	3	160	8
29	2	2	131	4
30	3	2	187	9
31	3	3	174	11
32	1	3	56	1
33	1	2	71	3
34	4	4	195	12
35	3	3	186	10
36	4	4	157	13
37	4	2	186	12
38	4	1	193	14
39	2	2	69	5
40	3	4	167	8